Boekbesprekingen

Maud Boshart, *De mouterij op de Zeven Provinciën*, Ingeleid door H. J. A. Hofland, Bert Bakker, Amsterdam 1978, 119 pp., f 16,50.

De mouterij op De Zeven Provinciën (4-10 februari 1933) behoort tot de meer spectaculaire gebeurtenissen uit de 20ste-eeuwse geschiedenis van Nederland en Indonesië. Aan boord bevond zich de korporaalmachinist Maud Boshart. Over de betekenis van diens activiteiten bestond onenigheid, maar vast staat dat hij althans gedurende enige tijd een vooraanstaande rol speelde aan de zijde van de muiters. Dit kwam hem na afloop van de mouterij uiteraard te staan op arrestatie en veroordeling. Gedurende zijn gevangenschap, en in eerste instantie vooral met het oog op zijn verdediging in de gevoerde processen, maakte Boshart allerlei aantekeningen. Later, na zijn vrijlating in 1937, werkte hij deze aantekeningen uit tot een manuscript waarin hij zijn herinneringen aan de mouterij, zijn gevangenschap en de tegen hem gevoerde processen boekstaafde. Dit manuscript is thans uitgegeven,* voorzien van een zeer summiere annotatie en een elf bladzijden tellende inleiding door H. J. A. Hofland.

*Bij vergelijking van de tekst met een fotocopy van het manuscript in het bezit van het Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, blijkt dat het inderdaad om een zo goed als ongewijzigde uitgave gaat. Enkele verbeteringen van ondergeschikte betekenis zijn aangebracht. Twee intrigerende, maar niet zeer belangrijke, afwijkingen werden geconstateerd. Ten eerste staat in de uitgegeven tekst op p. 51 officieren, waar in de geraadpleegde fotocopy onderofficieren staat. Ten tweede is op p. 95 van de uitgegeven tekst sprake van een collega van Boshart, E. Puimkelakin of E. Puimke. In de fotocopy komt deze naam niet voor en staat er slechts E. Uit documenten in het archief van het Ministerie van Koloniën blijkt dat deze man naar de naam Eelman luisterde. Waar de aanduiding Puimkelakin of Puimke (een bijnaam?) vandaan komt is mij een raadsel.

De geschiedenis van dit manuscript is overigens op zichzelf interessant. Na de voltooiing in 1937 bood Boshart het aan de Arbeiderspers aan, die het echter niet wilde uitgeven. Deze houding correspondeerde met die welke de sociaal-democratie meer in het algemeen tegenover de mouterij had ingenomen: angst om zich in de ogen der burgerlijke partijen te compromitteren. Dit gegeven kan men ook vinden in de inleiding van Hofland. Deze verzuimt echter te vermelden dat na de Tweede Wereldoorlog ook de CPN over het manuscript kon beschikken (Boshart werd in deze oorlog communist), maar het evenmin uitgaaf. Wel verscheen er in 1949 een CPN-brochure over de mouterij, waarin citaten uit Bosharts geschrift werden gebruikt ter ondersteuning van een betoog dat verder zeer strijdig was met de strekking van diens verhaal (*Mouterij in de tropen; de eensgezinde strijd van blank en bruin op de 'Zeven Provinciën'*, Amsterdam 1949). Omstreeks 1970, en ook dat vermeldt Hofland niet, is het manuscript, dat zich in het bezit van de familie Boshart bevindt, opgespoord door de student aan de VU, thans drs., R. J. Wolfswinkel. Hij gebruikte het voor zijn doktoraalscriptie en attendeerde mij op het bestaan ervan. Vanzelfsprekend maakte ik er voor mijn proefschrift (*De mouterij op De Zeven Provinciën. Reacties en gevolgen in Nederland*, Bussum 1975) uitgebreid gebruik van en zo stuitte Hofland erop tijdens de voorbereiding van een nooit verschenen recensie op mijn proefschrift in het NRC-Handelsblad. Hij werd kennelijk zeer getroffen door dit manuscript en als gevolg daarvan kon het, 45 jaar na de mouterij en 41 jaar na de voltooiing, in druk verschijnen.

Het relaas van Boshart valt grofweg in vier delen uiteen. Het eerste omvat een korte voorgeschiedenis, waarin de ingewikkelde kwestie der salariskortingen centraal staat. Er was een korting aangekondigd eind 1932, waartegen veel protesten waren gerezen. Op het laatste moment ging deze korting per 1 januari 1933 niet door om na enige weken in een enigszins gewijzigde vorm toch van kracht te worden. Bij velen onder het lagere marinepersoneel werd dit als 'unfair' spel van de autoriteiten beschouwd. Daarnaast wordt in dit gedeelte enige aandacht besteed aan de stemming aan boord en aan enige incidenten die voorvielen. Berichten over dienstweigering in Soerabaja veroorzaakten uiteraard de nodige opwinding op De Zeven Provinciën, die zich bij de N.W.-punt van Sumatra bevond. Het tweede gedeelte beschrijft het uitbreken van de mouterij, die volgens Boshart geheel in inlandse kring was voorbereid. Met grote nadruk deelt hij mee dat ook voor hem de mouterij als een volslagen verrassing kwam en dat ook hij daardoor zeer in verwarring raakte. Door dit verrassingseffect en door de afwezigheid van verscheidene officieren (zij waren aan de wal, net als een groot deel van de overige bemanningsleden) bleef elke tegenstand uit en konden de muiters zich zeer snel meester maken van het schip. Het derde deel is gewijd aan de gang van zaken op

De Zeven Provinciën gedurende de vijf dagen die het schip onder muitsbevel langs de kust van Sumatra voer. Boshart schetst zichzelf als de man die zich zeer inspande om 'ongelukken te voorkomen'. Bloedvergieten achtte hij zinloos en hij deed zijn best om confrontaties die daartoe zouden kunnen leiden af te wenden. Hij had het daarbij moeilijk met de nogal onhandelbare en fanatieke inlandse leiders. Voor de lethargische houding van de officieren, die zich zijns inziens in feite aan hun verantwoordelijkheden onttrokken, heeft Boshart weinig goede woorden. Deze fase eindigt met het drama van de 'per ongeluk' raak gegooide waarschuwingbom (23 doden). Het vierde gedeelte betreft Bosharts lotgevallen als gevangene: voorarrest, vooronderzoek, berechting en het uitzitten van zijn straf. De verontwaardiging, hoewel vaak gedempt door een ironie die uit het hele manuscript spreekt, voert hier de boventoon. Boshart acht zich zeer slecht behandeld (tot en met de beschuldiging van derdegraads verhoren), hij was verstoken van juridische bijstand, kreeg geheel ten onrechte achteraf een leidersrol in de gebeurtenissen opgedrongen en werd tenslotte in hoger beroep tot 10 jaar veroordeeld. Hij zit deze straf verder uit in de strafgevangenis te Leeuwarden. Het verblijf daar steekt zeer gunstig af bij dat in de militaire inrichtingen in Nederlands-Indië. In 1937 wordt hij vrijgelaten. Dit was mogelijk door de gratieverleningen ter gelegenheid van het huwelijk van kroonprinses Juliana.

Bosharts geschrift is het zeker waard om uitgegeven te worden. Niet alleen is het uiterst lezenswaardig en in een soms weldadig aandoende ironiserende stijl geschreven, maar ook en vooral is het waardevol, omdat het een andere kijk geeft op de gebeurtenissen dan de overige in druk beschikbare bronnen uit die tijd, namelijk het officiële regeringswitboek (*De ongeregelde heden bij de Koninklijke Marine in den aanvang van 1933*, Den Haag 1934) en het meer gekleurde boek van Mollema dat kort na de miterij verscheen (J. C. Mollema, *Rondom de miterij op De Zeven Provinciën*, Haarlem 1934). Geïnteresseerden kunnen nu zonder al te veel moeite tot een meer gefundeerde en genuanceerde oordeelsvorming komen. Vergelijking van latere publicaties over de miterij met verschillend geaarde bronnen is immers mogelijk geworden ook zonder raadpleging van archiefmateriaal, al zal dit voor meer diepgaand onderzoek uiteraard wel noodzakelijk blijven. Zo is de verschijning van Bosharts herinneringen een belangrijk winstpunt.

Helaas kan over Hoflands inleiding niet zo positief geoordeeld worden. Weliswaar is het een zeer goed geschreven essay, maar Hofland (als ik goed ben ingelicht zelf de zoon van een onderofficier bij de marine die ooit, zij het niet in 1933, op De Zeven Provinciën diende) gaat zich daarin te buiten aan een reeks verstrekkende uitspraken zonder die met argumenten te staven. Bovendien heeft hij zich duidelijk kwaad gemaakt en dat komt zijn oordeelsvermogen niet ten goede. Hofland heeft zich

geïdentificeerd met Bosharts betoog (en dus ook met diens klachten over zijn behandeling) en daaraan een verdieping en een uitbreiding gegeven. Als gevolg daarvan doet hij een aantal uitspraken die zonder nadere bewijsvoering (en die ontbreekt zoals gezegd) naar mijn idee onhoudbaar zijn. Enige voorbeelden kunnen dit illustreren, waarbij tevens geantwoord kan worden op een aantal punten van kritiek die Hofland en passant op mijn proefschrift uit. Het begint al met de eerste zin van de inleiding: 'Het proces tegen de muiters van De Zeven Provinciën was een politiek proces, een rechtszaak die de betekenis had van een revanche'. Een krasse uitspraak die in het vervolg niet geïllustreerd wordt of met argumenten gestaafd, maar dient als uitgangspunt voor de interpretatie van het witboek en de behandeling van Boshart. Maar de lezer vraagt zich toch af hoe de nasleep van de muiterij dan had moeten verlopen om dit predikaat 'revanche' en 'politiek proces' te ontlopen. Wat er gebeurd was, was immers onmiskenbaar muiterij, een der ernstigste zo niet hét ernstigste misdrijf in een militaire organisatie. Dat dit hoog werd opgenomen, dat er een uitgebreid onderzoek werd ingesteld en dat berechting plaats vond volgens de toen geldende regels (die thans in brede kring als onaanvaardbaar zouden worden ervaren) was vanzelfsprekend. Zelfs als men kritiek heeft (en ook ik ben van mening dat de balans enigszins ten nadele van tenminste een aantal der deelnemers doorsloeg) op de wijze waarop een en ander geschiedde, volgt daaruit nog niet dat er sprake is van een politiek proces, tenzij men van mening is dat elk proces, waarin gezagsverhoudingen een rol spelen, een politiek proces is. Mij lijkt dat echter een onjuist uitgangspunt.

Hoezeer Hofland zonder meer Bosharts verhaal aanvaardt, blijkt uit zijn uitval in mijn richting naar aanleiding van een opmerking in een noot van mijn proefschrift (p. 288, noot 71). Ik uit in die noot enige twijfel over de gerechtvaardigdheid van Bosharts beschuldigingen dat hij aan derdegraads-verhoren werd onderworpen, maar merk tevens op dat men zich wel kan voorstellen dat het bij die verhoren 'niet steeds zachtzinnig toeging'. Hofland noemt dat 'een regelrechte verdraaiing van de waarheid' (p. 10). Zo'n opmerking kan alleen voortkomen uit onvoorwaardelijke aanvaarding van Bosharts mededelingen en afwijzen van elke bronnenkritiek op diens manuscript. Dat Hofland op dit standpunt staat, blijkt ook uit het feit dat hij mijn proefschrift ziet als een werkstuk dat klakkeloos het regeringswitboek volgt (pp. 9-10). Als Hofland mijn boek met zorg had gelezen, dan had hij uit de passages, waarin ik de verschillende bronnen tegen elkaar poog af te wegen, op kunnen maken, dat ik niet alleen van mening ben dat Bosharts manuscript een oprechte weergave is van de wijze waarop hij de muiterij beleefde (op zich zelf was overigens niet bij voorbaat ondenkbaar dat zijn geschrift vooral een rechtvaardiging achteraf was ten dienste van zijn verdediging in de processen!), maar ook

dat globaal gesproken Bosharts interpretatie der gebeurtenissen, en dus niet die van het witboek, de meest waarschijnlijke is (mijn proefschrift, pp. 50-52, 337-339).

In mijn proefschrift concludeer ik dat de mouterij op De Zeven Provinciën minder dan vaak verondersteld van invloed is geweest op de ontwikkelingen in Nederland. Het was vooral een 'opwindend incident' dat illustreerde wat er leefde, meer dan dat het iets veroorzaakte. Wel had het in een aantal opzichten een katalyserende werking. Hofland nu licht de term 'opwindend incident' uit dit geheel, om deze frase vervolgens tegen te spreken. Mouterij en proces waren juist 'een hoogtepunt in een langdurige ontwikkeling, die zich vervolgens gestaag heeft voortgezet' (p. 7). Opnieuw wordt deze bewering niet met feiten of argumenten gestaafd. Naar mijn smaak ligt de bewijslast in dit geval wel zeer duidelijk bij Hofland. In mijn proefschrift heb ik gedetailleerd nagegaan welke de invloed van de mouterij in Nederland was om op grond daarvan bovengenoemde conclusie te trekken. Aan Hofland dit te ondergraven als hij het er niet mee eens is en dan niet in de vorm van een losse bewering maar door het aanwijzen van de fouten in mijn boek. Overigens moet wel worden opgemerkt dat door de kontekst van mijn uitspraak een 'opwindend incident' er bij te betrekken de tegenstelling geringer wordt dan Hofland wil doen voorkomen. Bovendien slaat mijn conclusie in de eerste plaats op Nederland, terwijl Hofland juist naar de Indonesische ontwikkelingen verwijst. Ook in dat opzicht is echter in de literatuur geen steun te vinden voor de stelling dat de mouterij een 'hoogtepunt in een langdurige ontwikkeling is'. Genoeg kritiek nu op Hoflands inleiding. Moge als tegenwicht dienen dat er ook een aantal zeer interessante waarnemingen in staan die de moeite van het overwegen zeker waard zijn. Zo constateert hij bij de autoriteiten een merkwaardige ambivalentie in de houding tegenover Boshart en de overige Europese 'muiters'. Enerzijds zijn zij de 'rode raddraaiers' en daarom zeer verwerpelijk, anderzijds vertegenwoordigen zij 'de blanke suprematie', die gewenst is. Zouden immers de inlanders de hele mouterij op eigen kracht hebben opgezet en uitgevoerd dat zou dan een gevoelige klap voor het blanke meerderwaardigheidsgevoel hebben betekend (p. 16). Bovendien komt aan Hofland de verdienste toe dat Bosharts geschrift nu in druk beschikbaar is. Daarmee heeft Hofland in de eerste plaats de bedoeling gehad Boshart eindelijk 'recht te doen' (p. 17). Anderen zullen het wellicht vooral om andere redenen toejuichen, maar hoe dat ook zij: deze publicatie is een positief te waarderen feit.

J. C. H. Blom
Historisch Seminarium van de
Universiteit van Amsterdam